

Ірина Маслікова,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри етики, естетики та культурології,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ В ОЦІНЦІ ДОБРОБУТУ ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ

У статті здійснено дослідження проблеми оцінки якості життя з урахуванням економічних та неекономічних показників. Розглянуто теорію «суб'єктивного благополуччя» і теорії «об'єктивних характеристик благополуччя», визначено проблеми та перспективи використання критеріїв етичної оцінки добробуту й благополуччя як спільного блага.

Ключові слова: етичний консеквенціалізм, якість життя, благополуччя, добробут, спільне благо, щастя.

Ірина Масликова. Этико-экономические концепции качества жизни в оценке благосостояния и благополучия

В статье осуществляется исследование проблемы оценки качества жизни с учетом экономических и неэкономических показателей. Рассматриваются теории «субъективного благополучия» и теории «объективных характеристик благополучия», выявляются проблемы и перспективы использования этической оценки благосостояния и благополучия как общего блага.

Ключевые слова: этический консеквенциализм, качество жизни, благополучие, благосостояние, общее благо, счастье.

Дискусії філософської етики навколо питання «як правильно жити?» завжди ставили на меті пошук об'єктивних принципів правильного життя. У процесі таких пошуків актуалізуються як теоретичні, так і конкретні практичні етичні питання. Якою є мета правильного життя? Як оцінювати правильне життя? Як має функціонувати суспільство, щоб у ньому життя громадян було кращим? Що є критерієм такого кращого життя? Останні століття відповідь на це питання формулювалася не лише етикою, але й іншими соціально-гуманітарними науками, економічною теорією зокрема. І вона достатньо часто зводилася до банальної констатації: життя буде кращим у тому суспільстві, в якому високі показники економічного розвитку. Але при цьому саме життя засвідчує парадокс: по мірі того, як суспільства стають багатшими і добробут громадян зростає, громадяни автоматично не відчувають себе щасливішими¹, не оцінюють своє життя як таке, що перетворилося на якісно краще.

Усе це спричиняє дослідження критеріїв оцінки людського благополуччя, які, з одного боку, пропонує економічна теорія, та, з іншого боку, етична теорія. Звернення до робіт сучасних економістів (Койл Д., Ландефельд Дж., Лейард Р., Стігліц Дж., Ж.-П.Футуссі та ін.) і соціальних філософів (Бауман З., Ельс-

¹ Лэйард Р. Счастье: уроки новой науки / пер. с англ. И. Кушнareвой. — М.: Изд. Института Гайдара, 2012. — 416 с. — С. 15.

тер Й., Крісп Р., Сен А. та ін.) дозволяє розширити простір етико-прикладних досліджень у вітчизняній етиці. Отже, *метою* даної статті є дослідження проблеми оцінки якості життя з урахуванням економічних і неекономічних показників.

Для вимірювання ефективності економічної діяльності та ведення обліку індикаторів ринкової економіки у XX ст. була створена система розрахунку національного доходу, у розробку якої у 30-х роках суттєвий вклад зробив американський економіст Саймон Кузнец, майбутній лауреат Нобелівської премії (1971), який на початку XX ст. отримав економічну освіту в Харкові¹. На сьогоднішній день внутрішній валовий продукт (ВВП) є ключовим показником економічного розвитку країни, що відображає сукупну вартість усіх випущених товарів і послуг на території країни протягом фінансового року. ВВП використовується в усіх країнах світу не тільки для характеристики економічних процесів, але і в якості інформативного і точного показника добробуту населення цих країн.

Проте, проблема полягає у тому, що ВВП насправді не є конкретним об'єктом економіки, що підлягає точній калькуляції, а є скоріше теоретичною абстракцією. Справа в тому, що з кожним роком можна спостерігати ускладнення різноманіття економіки, зокрема сфери послуг, що тягне за собою ускладнення компонентів розрахунку даного показника. Як не без іронії зауважує відомий британський економіст Дайана Койл, перше видання керівництва ООН зі складання статистичного обліку ВВП в 1953 р було запропоновано на 50 сторінках. У 2008 році таке керівництво вже включало в себе опис на 722 сторінках². І на сьогоднішній момент немає єдиної методики розрахунку даного показника. Як альтернативи пропонують вимірювати ВВП через підрахунок доданої вартості за всіма галузями національного господарства (виробничий метод), або за валовим доходом усіх підприємств — власників ресурсів (метод обліку доходів), або через підсумовування витрат споживачів всієї виробленої в країні продукції (метод обліку витрат). Всі три методики, повинні дати однаковий результат, тому що система фінансового обліку, заснованого на подвійному записі в системі бухгалтерського обліку ґрунтується на аксіомі рівності доходів і витрат, дебету і кредиту.

Складність обліку різноманітних чинників виробництва, формування доходів і витрат, може приводити до дивних кореляцій. Так, у середині 1970-х рр. у багатьох країнах номіна-

¹ Московкин В. М., Михайличенко Д. Ю. Вступление. Саймон Кузнец и харьковская высшая экономическая школа начала XX ст. // Кузнец С. Экономическая система д-ра Шумпетера, излагаемая и критикуемая; Перлман М. Две фазы заинтересованности Кузнеца Шумпетером / Сост. д-р геогр. наук, проф. В.М. Московкин, канд. истор. наук Д. Ю. Михайличенко, перев. Е. Е. Перчик; Под ред. д-ра экон. наук, проф. В. С. Пономаренко. — Х.: ИД «ИНЖЕК», 2012. — 128 с. — С. 7—35.

² Койл Д. ВВП. Краткая история, рассказанная с пиететом / пер. с англ. А. Гусева. — М.: Изд. дом Высш. шк. экономики, 2016. — 167 с. — С. 35.

льно ВВП демонстрував зростання на тлі зростання безробіття та падіння рівня життя¹. Або в одній з найбідніших країн світу Гані за оцінками ООН за одну ніч з 5 на 6 листопада 2010 року показник ВВП зріс на 60 %, але реальних змін ані в економіці, ані в «якості життя» та благополуччя країни зовсім не відбулося, просто органи державної статистики змінили одиниці виміру в розрахунку індексу цін².

Досить цікавим може бути порівняння показників ВВП по різних країнах станом на осінь 2016 р., в якому ми можемо побачити, що перше місце в світі займають США (17946996 млн дол.), 62 місце — Україна (90615 млн дол.), 194 місце — Тувалу (38 млн дол.)³. Але цікавішим є порівняння країн світу з точки зору обліку показників ВВП, індексів благополуччя і щастя, та інших індикаторів, що включають у себе екологічні показники, індекси тривалості життя, щасливо прожитих років, нерівності у витратах. Глобальна база даних стійкого благополуччя станом на осінь 2016 року подає цікаві ілюстрації. Найвищу позицію в рейтингу благополуччя (з показником 7,8 за 10-бальною шкалою) займає Швейцарія (ВВП на душу населення 83,2 тис. дол.). Далі вибірково можна зафіксувати такі позиції: 17 місце (7,0) — США (ВВП — 51,5 тис. дол.); 78 місце (5,1) — Гана (ВВП — 1,6 тис. дол.); 83 місце (5,0) — Україна (ВВП — 3,9 тис. дол.), 87 місце (5,0) — Португалія (ВВП — 20,6 тис. дол.); 140 місце (2,9) — Того (ВВП — 0,6 тис. дол.). Рейтинг щастя цих же країн вибудовується інакше. 1 місце — Коста Ріка (ВВП — 9,7 тис. дол.); 24 місце — Швейцарія (83,2 тис. дол.); 70 місце — Україна (ВВП — 3,9 тис. дол.); 79 місце — Португалія (ВВП — 20,6 тис. дол.); 104 місце Гана — (ВВП — 1,6 тис. дол.); 108 місце — США (ВВП — 51,5 тис. дол.); 138 місце — Того (ВВП — 0,6 тис. дол.)⁴. Побіжний погляд на ці дані дозволяє зрозуміти, що високий показник ВВП не дає високий показник благополуччя і щастя громадян країн. Найщасливіші жителі нашої планети (Коста Ріка) мають досить скромний індекс ВВП (79 місце в світі за номіналом). При цьому громадяни США (країни з найвищим показником номінального ВВП) мають 17 місце за показником благополуччя і 108 місце за індексом щастя! На щастя, чи на жаль, Україна в цих порівняннях виглядає «впевненим середняком», вписуючись у середньостатистичні індикатори за всіма показниками.

¹ Койл Д. ВВП. Краткая история, рассказанная с пиететом / пер. с англ. А. Гусева. — М.: Изд. дом Высш. шк. экономики, 2016. — 167 с. — С. 43.

² Там само. — С. 44.

³ Таблиці порівняння ВВП за показниками Всесвітнього Банку Gross domestic product ranking table // World Development Indicators database, World Bank, 11 October 2016 <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table>

⁴ Jeffrey K., Wheatley H., Abdallah S. The Happy Planet Index: 2016. A global index of sustainable well-being. London: New Economics Foundation. <http://happyplanetindex.org/about>

Не дивно, що громадянин країни, який відчуває, що живе гірше, ніж раніше, навряд чи відчує покращення в своєму житті тільки тому, що представники держави будуть стверджувати, що ВВП зростає. Швидше в таких випадках підринається віра в державу та її здатність вирішувати важливі для всього суспільства питання¹, які в узагальненій формі можуть бути пов'язані зі спільним благом. Тому в останні роки такі очевидні невідповідності між показниками економічного зростання і зміни благополуччя стають предметом політичних дебатів, у які включаються політики, економісти, соціальні філософи та які фіксують низку проблем використання показника ВВП в оцінці якості життя.

По-перше, недосконалість процесу вимірювання показників не дозволяє зробити точний розрахунок ВВП. Оскільки не існує єдиної методики розрахунку, не дивно, що в зведених таблицях ВВП по країнам, які надають МВФ, Світовий банк, ООН, можна побачити різні цифри². Крім цього, є такі товари та послуги, які виробляються і споживаються, але при цьому не мають ціни. Прикладом неврахованого в показниках ВВП можуть бути неймовірні обсяги військової амуніції, обладнання та медичних препаратів, які в останні роки в нашій країні з'явилися завдяки безцінним у прямому і переносному значенні слова зусиллям волонтерів і які спрямовані на оснащення армії, порятунком воїнів і допомогу переселенцям. У соціокультурній сфері у нас також відбувається багато безкоштовних художніх, спортивних і дозвіллевих заходів, проведених за допомогою ентузіастів і волонтерів, і які можна розглядати як приклади реалізації спільного блага.

По-друге, зміни у ступені нерівності всередині країни сутнісно викривлюють середньоарифметичні показники. Відомий американський соціальний філософ З. Бауман наводить соціологічні дані, що підтверджують таке викривлення. Так, за останні 30 років у Великобританії зарплата корпоративних керівників збільшилася у 40 разів на тлі всього лише триразового збільшення середньої зарплати в країні. Описана ним практика «золотого рукостискання» і «золотих парашутів» на мільйони доларів збільшує заробітки топ-менеджменту часто у відриві від його ефективності, обмежуючи обіг грошей у «магічному колі» собі подібних. Таким чином, економічне зростання не сприяє збільшенню спільного блага, а скоріше забезпеченню привілеїв надбагатих еліт³.

¹ Стиглиц Д., Сен А., Фитусси Ж.-П. Неверно оценивая нашу жизнь. Почему ВВП не имеет смысла? Доклад комиссии по измерению эффективности экономики и социального прогресса / пер. с англ. И. Кушнareвой; науч. ред. перевода Т. Дробышевская. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. — 216 с. — С. 27.

² List of countries by GDP (nominal) per capita // Wikipedia, the free encyclopedia [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)_per_capita](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)_per_capita)

³ Бауман З. Идет ли богатство немногих на пользу всем прочим? / пер. с англ. Н. Эдельмана. — М.: Издательство Института Гайдара, 2015 — 106 с. — С. 40—56.

По-третє, у розрахунку ВВП не береться до уваги роль і значення економіки домогосподарства. Прикладом є неоплачувані послуги, що виробляються і споживаються всередині сім'ї, зокрема будівництво і ремонт свого житла власними силами, догляд за членами сім'ї, пересування на власному транспорті¹, виховання дітей. Усі ці види діяльності створюють блага, що мають цінність, але не мають вартості. І через відсутність цієї вартості, яку встановити просто неможливо, вони не враховуються в показниках ВВП і зростанні добробуту, хоча є важливим аспектом економічної діяльності.

По-четверте, методика розрахунку ВВП часто показує його зростання там, де його немає по суті. Транспортні пробки збільшують використання споживання бензину, тим самим і зростання ВВП, але ніяк не поліпшують якість життя. Ліквідація техногенних і екологічних катастроф, пожеж, природних катастрофізмів тягнуть за собою сплеск активності, спрямованої на відтворення інфраструктури, її забезпечення, лікування постраждалих. У цих роботах використовують велику кількість різноманітних ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, тимчасових), які реально потрапляють в облік ВВП в аспекті його зростання, оскільки така діяльність є продуктивною і призводить до фіксованих результатів. Але по суті, нового нічого не з'являється, а лише відтворюється втрачене.

Але навіть якщо і вдасться зробити сегрегацію витрат на виробництво і споживання «корисних» і «шкідливих» благ, залишається проблема того, що ВВП не враховує принципово важливі речі, які містять у собі етичну складову, яка задає моральне значення та гідність життя співгромадян. Цю проблему блискуче висловив у своїй передвиборчій промові кандидат у президенти США Роберт Кеннеді в Канзаському університеті в 1968 р.: «(ВВП) враховує гвинтівку Уїтмена та ніж Спека², і телевізійні програми, які прославляють насильство для того, щоб продати іграшки нашим дітям. Проте, валовий національний продукт не бере до уваги здоров'я наших дітей, якість їхньої освіти або радощі їхньої гри. Він не включає в себе красу нашої поезії або міцність наших шлюбів, інтелектуальний рівень наших публічних дебатів або порядність наших державних службовців. Він не вимірює ані нашу дотепність, ані нашу мужність, ані нашу мудрість, ані нашу освіченість, ані наше співчуття, ані нашу

¹ Стиглиц Д., Сен А., Фитусси Ж.-П. Неверно оценивая нашу жизнь. Почему ВВП не имеет смысла? Доклад комиссии по измерению эффективности экономики и социального прогресса / пер. с англ. И. Кушнareвой; науч. ред. перевода Т. Дробышевская. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. — 216 с. — С. 103.

² Ч. Уїтмен і Р. Спека — серійні вбивці, які за допомогою гвинтівки і ножа скоїли свої злочини, що мали в подальшому великий суспільний резонанс напередодні промови Р. Кеннеді у 1966 р.

відданість нашій країні, він вимірює все, коротше кажучи, за винятком того, що робить життя значущим»¹.

Отже, якщо взяти до уваги всі зазначені проблеми, виникає потреба у новій системі оцінки і вимірювання не тільки динаміки економічного добробуту (welfare), але й ширшого феномену — благополуччя (well-being), що вбирає у себе не тільки матеріальні показники, але й соціально-культурні індикатори, які відображають різноманіття людського досвіду і зв'язки між усіма аспектами життя сучасної людини, що виходять за межі суто економічних відносин. Лише тільки в такий перспективі можна звільнитися від пут «економізму», який спрощує вимір людського життя, і зрозуміти, як має розвиватися та успішніше функціонувати суспільство. Для цього потрібна тверда теоретико-концептуальна основа. І тут з неминучістю відбувається вихід у сферу етичного обґрунтування, оскільки йдеться про параметри якості життя, описати які поза ціннісними судженнями неможливо.

Звернення до сучасних зарубіжних досліджень якості життя в аспекті його благополуччя дозволяє виявити два типи соціально-етичних обґрунтувань, які умовно можна позначити як теорії «суб'єктивного благополуччя» (сучасні гедоністичні теорії благополуччя, теорії бажань, утилітаризм преференцій та ін.) і теорії «об'єктивних характеристик благополуччя» (теорії «об'єктивних списків», «підхід можливостей» та ін.)².

Концепції «суб'єктивного благополуччя» є варіантом моністичних консеквенціалістських теорій, згідно яким універсальна мета людського існування полягає у задоволеності своїм життям. По суті йдеться про утилітаристське обґрунтування щастя або задоволення в якості критерію оцінки благополуччя та якості як власного життя, так і соціальних оцінок благополуччя і якості життя громадян у цілому, а також про формування державної політики благополуччя в державі. Незважаючи на те, що утилітаризм в етико-філософському дискурсі з'являється в XVIII ст., його ідеал щастя як спільного блага сьогодні не втрачає свого практичного значення. Щастя з етики переноситься в економічну теорію, зокрема в «економіку добробуту», яка вважає щастя чи не єдиним індикатором благополуччя та успішності не тільки окремих людей, але й національних економік. Щастя оголошується в якості головної цілі через його очевидність: «щастя є такою кінцевою метою, тому що, на відміну від всіх інших цілей, його благий характер є самоочевидним. Якщо нас запитують, чому щастя є важливим,

¹ Kennedy R. F. Speeches Remarks at the University of Kansas, March 18, 1968 // The John F. Kennedy Presidential Library and Museum <https://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/Ready-Reference/RFK-Speeches/Remarks-of-Robert-F-Kennedy-at-the-University-of-Kansas-March-18-1968.aspx>

² Crisp R. Well-Being // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/well-being>

ми не зможемо навести додаткову причину. Воно важливе — і все»¹.

Обґрунтування самоцінності щастя сучасними економістами, зокрема Річардом Лейардом, здійснюється в класичних етико-евдемоністичних традиціях. Стверджується, що щастя є єдиною об'єктивною областю нашого досвіду, яка є благою сама по собі безвідносно до іншої мети, і відповідно є тим спільним благом, якого прагнуть всі індивіди. Всі інші життєві цілі — дохід, здоров'я, освіта, соціальні зв'язки, справедливість, рівність — нам необхідні для того, щоб жити щасливо. Хоча джерела щастя можуть бути різними, індивід буде вибирати ті, які сприяють виживанню людини як біологічної істоти та її розвитку як соціальної істоти, оскільки такий вибір є генетично запрограмованим і закріпленим культурними традиціями². На сьогоднішній момент існує достатньо великий масив соціологічних і психологічних досліджень щастя, які дозволяють робити певні узагальнення. Виходячи з цих опитувань, Лейард виділяє джерела щастя («велика сімка»), які мають найбільше значення: сімейні відносини, фінансова ситуація, робота, суспільство і друзі, здоров'я, особиста свобода, особисті цінності³. При цьому в оцінці власного життя до уваги беруться два аспекти — різні виміри життя (життя в цілому, робота, матеріальні та фінансові умови життя, сімейні стосунки), та почуття, що його характеризують (задоволення від аспектів свого життя, гордість і повагу, або, навпаки, біль, занепокоєння, гнів)⁴. З цього випливає нормативний висновок, що найкращий стан суспільства — це суспільство з максимальним щастям для всіх, тому обов'язок індивіда — прагнути найбільшої кількості щастя. Мета державної політики — зменшення нещастя своїх співгромадян і реалізація таких заходів, які забезпечували б реалізацію спільного блага — найбільшого щастя усіх співгромадян, а не тільки максимізацію економічної ефективності⁵.

Основні проблеми використання критеріїв суб'єктивного благополуччя полягають, по-перше, у складності вимірювання суб'єктивних позитивних і негативних почуттів, які фіксують життєвий досвід, оскільки вони мають різний якісний діапазон глибини, частоти, тривалості. По-друге, не завжди можливо здійснювати вибір життєвих умов виключно раціональним шляхом, оскільки він може відбуватися спонтанно та несвідо-

¹ Лейард Р. Счастье: уроки новой науки / пер. с англ. И. Кушнарева. — М.: Изд. Института Гайдара, 2012. — 416 с. — С. 161

² Там само. — С. 82-94.

³ Там само. — С. 96.

⁴ Стиглиц Д., Сен А., Фитусси Ж.-П. Неверно оценивая нашу жизнь. Почему ВВП не имеет смысла? Доклад комиссии по измерению эффективности экономики и социального прогресса / пер. с англ. И. Кушнарева; науч. ред. перевода Т. Дробышевская. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. — 216 с. — С. 119.

⁵ Лейард Р. Счастье: уроки новой науки / пер. с англ. И. Кушнарева. — М.: Изд. Института Гайдара, 2012. — 416 с. — С. 318—320; 337.

мо, що безсумнівно проблематизує як облік життєвих умов, так і оцінку вибору таких умов. По-третє, важливо враховувати те, що різні види діяльності можуть отримувати різну оцінку, залежно від того, який чинник береться до уваги. Так, робота, поїздка на роботу, спілкування мають вище значення, коли вимірюються почуття, а сімейний стан впливає на оцінку життя в цілому. Все це свідчить про високу міру суб'єктивності оцінок і складності позитивного обліку якості життя громадян країни.

Незважаючи на всі ці проблеми, «суб'єктивні теорії благополуччя» виявили розбіжності між стандартними припущеннями економічної теорії і фактами реального життя. Високий рівень доходу з необхідністю не корелює з високою загальною оцінкою якості життя. Однак, є один аспект економічного життя, який фіксує прямий вплив на якість життя, — втрата роботи та безробіття, які призводять до переваги негативних почуттів і до негативної оцінки якості життя в цілому. У багатьох дослідженнях психологів і соціологів фіксується факт: втрати приносять удвічі більше невдоволення, ніж придбання¹. І саме тому ідея лібертаріанської мінімальної держави, а також реальні політичні заходи мінімізації соціального захисту, які випливали з неї і були реалізовані в кінці XX ст. Р. Рейганом, М. Тетчер, Дж. Бушем, не зважаючи на їхній економічний успіх, були і залишаються предметом критики.

Усе це дозволяє «евдемоністичній економіці добробуту» сформулювати практичні рекомендації для урядів: необхідність моніторингу не тільки показників ВВП, але й показників щастя; реалізація виваженої податкової та соціальної політики для створення балансу між роботою та всіма іншими сферами життя; подолання безробіття за допомогою таких заходів, в яких не відбувалося б зловживань ані з боку служб зайнятості, ані з боку безробітного; здійснення підтримки сім'ї шляхом забезпечення гнучкіших графіків роботи, спрощення доступу до дитячих навчальних закладів; субсидування видів діяльності, спрямованих на підтримку і зміцнення місцевих громад; реалізація програм підтримки здоров'я і допомоги бідним; контроль над комерційною рекламою, що провокує максимізацію бездумного споживання²; створення прозорих умов для донорства та державного фінансування системи освіти та установ культури, що забезпечують проведення якісного дозвілля громадян і сприяють морально-естетичному вихованню співгромадян.

Незважаючи на те, що «суб'єктивна теорія добробуту», здавалося б, дала переконливе пояснення критерію оцінки соціальних інститутів та цілей економічної політики, такий ев-

¹ Лейард Р. Счастье: уроки новой науки / пер. с англ. И. Кушнareвой. — М.: Изд. Института Гайдара, 2012. — 416 с. — С. 201—202; 233—246.

² Там само. — С. 316—318.

демоністичний варіант утилітаризму все ж має істотні вади. Націленість на максимізацію спільного блага, змістовно визначеного як щастя, в оцінці соціального устрою применшує значення свободи вибору, а саме наявності об'єктивних можливостей для реалізації свободи вибору різних аспектів свого життя і діяльності в напрямку реалізації своїх життєвих цілей. Це призводить до спотворення шкали оцінки якості життя за шкалою щастя, оскільки достатньо часто у знедолених людей спрацьовує психологічний механізм адаптації до несприятливих умов, заручниками яких вони постають¹. Для зняття психологічної напруги індивіду не залишається нічого іншого, як занижувати оцінку власних страждань і пристосовувати своє життя до отримання маленьких радощів. Це призводить до не зовсім адекватної оцінки не тільки тих соціальних обставин та інститутів, що породжують несправедливість, але й тих, які могли б їх виправити. Так, позитивна самооцінка пацієнтом стану свого здоров'я може різко відрізнятися від об'єктивно зафіксованих лікарями патологій, що не може не призводити до плачевних показників стану здоров'я громадян і провалів державної політики охорони здоров'я та політики здорового способу життя².

Теорії «об'єктивних характеристик благополуччя» або «об'єктивних характеристик якості життя» є варіантом плюралістичних консеквенціалістських і телеологічних концепцій благополуччя. Висхідним пунктом даних концепцій є розрізнення максимізації добробуту і здійснення спільних цілей діяльності людини, які часто виходять за межі особистого фінансового добробуту. Згідно з даними концепціям (М. Нуссбаум, А. Сен) якість життя залежить від її об'єктивних характеристик, які мають значення як для оцінки стану людей (здоров'я, специфічні захворювання і травми, психічний стан, тривалість життя), так і можливостей вільно досягати значущої мети (освіта, можливість навчання протягом усього життя, гідна робота, відсутність дискримінації, доступ до роботи для інвалідів, інтенсивність праці і низькі фізичні ризики на роботі, автономія працівників, гарантії зайнятості, час поїздки на роботу, доступність транспорту, вільний час на дозвілля, участь у культурних подіях, політичне представництво та громадська участь, законодавчі гарантії та верховенство закону, функціонуючі соціальні інститути, наявність вільної преси, соціальні зв'язки, членство в різних організаціях, відносини з сусідами, дружба, екологічні умови, особиста безпека). Незважаючи на те, що списки об'єктивних характеристик залежать

¹ Elster J. Sour grapes — utilitarianism and the genesis wants Режим доступу: <http://home.sandiego.edu/~baber/gender/Elster.pdf>

² Сен А. Идея справедливости / пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. ред. перевода В. Софронов, А. Смирнов. — М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная миссия», 2016. — 520 с. — С. 368.

від ціннісних суджень, більшість цих пунктів є універсальними для різних країн і спільнот, лише з різницею їх ступеня виявленості.

Не менш важливим у цих концепціях є зв'язок благополуччя і свободи як свободи вибору, свободи використання можливостей, свободи діяльності. Гарантованість державою можливостей мінімально гідного способу життя не тягне за собою обов'язковість їх використання у всій повноті всіма громадянами. Людина розглядається не просто як носій благополуччя, а як індивід, що самостійно прагне до благополуччя у межах вільно їм обраної діяльності. Таким чином, плюралістична концепція благополуччя як «підхід можливостей» відіграє важливе значення в обґрунтуванні власних цілей для індивіда і для обґрунтування державної економічної політики¹.

Таким чином, усі ці об'єктивні характеристики відображають специфіку організації суспільства, яка впливає на якість життя, але ці показники не знаходять свого відображення в показниках ВВП. Дослідження нерівності в показниках здоров'я свідчать, що люди з низькою професійною кваліфікацією і низьким рівнем освіти вмирають у молодшому віці. При цьому відмінності в стані здоров'я поширюються по всій соціально-економічній ієрархії та фіксуються при переході від некваліфікованої праці до кваліфікованої, від ручної праці — до неручної, від офісних працівників — до управлінських посад². Можливість досягати вільно мети має зв'язок з різними аспектами життя. Так, у освічених людей кращий стан здоров'я, серед них нижче безробіття, вони мають більше соціальних зв'язків і вони активніше включені в політичне життя, і в підсумку отримують більше різноманітних матеріальних і нематеріальних переваг. Політична активність громадян у «працюючій» демократії здатна коригувати громадську політику, збільшувати підзвітність органів державної влади, привертати увагу політиків до потреб громадян, сприяти усуненню дискримінацій, мінімізації корупції, що в підсумку може приводити до поліпшення якості життя, зміни інвестиційного клімату, створення робочих місць та економічного зростання³. Таким чином, зміна в одному аспекті людського життя здатна приводити до змін в інших аспектах, у тому числі зменшувати або збільшувати фінансово-економічні показники.

Отже, етико-економічні концепції благополуччя надають ключову інформацію про якість життя та благополуччя індиві-

¹ Сен А. Идея справедливости / пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. Ред. перевода В. Софронов, А. Смирнов. — М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная миссия», 2016. — 520 с. — С. 369—373.

² Стиглиц Д., Сен А., Фитусси Ж.-П. Неверно оценивая нашу жизнь. Почему ВВП не имеет смысла? Доклад комиссии по измерению эффективности экономики и социального прогресса / пер. с англ. И. Кушнareвой; науч. ред. перевода Т. Дробышевская. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. — 216 с. — С. 125—126.

³ Там само. — С. 126—144.

дів та суспільства в цілому, зміщуючи фокус оцінки суспільства і соціальних інститутів з фінансових показників. Тим самим етика «якості життя» дає поштовх до розширення змісту публічних дискусій щодо програм перетворень незадовільно працюючих інститутів і відповідно спонукає до розробки нової державної економічної та культурної політики.

Iryna Maslikova, PhD in Philosophy, Docent at Ethics, Aesthetics and culturology, Department of the Philosophical faculty of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

ETHICAL-ECONOMIC CONCEPTS OF QUALITY OF LIFE IN THE EVALUATION OF WELL-BEING AND WELFARE

The article deals with the analytical overview of contemporary concepts of well-being and welfare. The matter, meaning, and economic and moral importance of quality of life, the economic and non-economic indicators of its calculation are revealed. The problems of measurement of the well-being of individual life, welfare, and the quality of life of nations are analysed. The special attention is given to the analysis of the problems of using GDP to measure the quality of life and well-being (imperfect method of calculating GDP, an incorrect account of the dynamics of inequalities within the country and the role of households, ignoring the things that have fundamental importance for the quality of life. As an alternative to GDP the criteria for evaluation of quality of life are offered, which were grounded by theories of «subjective well-being» (R.Layard's *Economics of Happiness*) and the theories of the «objective parameters of well-being» (A.Sen's *Capabilities Approach*).

This paper demonstrates indicators and sources of happiness (family relationships, financial situation, work, community and friends, health, personal freedom, personal values) in estimates of well-being as a common good, designates problems of measuring and using of its indicators, outlines practical recommendations to governments for the development of economic policy programs.

The special attention is given to the objective indexes of quality of life and opportunities available to achieve the goal of good life (education, lifelong learning, decent work, employment security, non-discrimination and open opportunities for persons with disabilities, access to transport, leisure and participation in cultural events, political participation, free media, social networks, membership in different organizations, the rule of law, environmental conditions, safety, etc.). Thus, it is argued that the ethical theories of well-being demonstrate their good theoretical and practical viability, give jolt to the expansion of the content of public debate about the programs, transform poorly performing social institutions.

Key words: ethical consequentialism, quality of life, well-being, welfare, happiness.

References

1. Bauman Z. *Does the richness of the few benefit us all?* [Russian edition: Bauman Z. *Idet li bogatstvo nemnogh na pol'zu vsem prochim?* / per. s angl. N. Jedel'mana. — M.: Izdatel'stvo Institutu Gajdara, 2015. — 106 s.]
2. Coyle D. *GDP. A Brief but affectionate history* [Russian edition: Kojl D. VVP. *Kratkaja istorija, rasskazannaja s pietetom* / per. s angl. A. Guseva. — M.: Izd. dom Vyssh. shk. jekonomiki, 2016. — 167 s.]
3. Crisp R. *Well-Being* // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.) — Available at: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/well-being> (Last accessed 01 November 2016).

4. Elster J. *Sour grapes — utilitarianism and the genesis wants* — Available at: <http://home.sandiego.edu/~babber/gender/Elster.pdf> (Last accessed 01 November 2016).

5. Gross domestic product ranking table // World Development Indicators database, World Bank, 11 October 2016 — Available at: <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table> (Last accessed 01 November 2016).

6. Jeffrey K., Wheatley H., Abdallah S. *The Happy Planet Index: 2016. A global index of sustainable well-being*. London: New Economics Foundation. — Available at: <http://happyplanetindex.org/about> (Last accessed 01 November 2016).

7. Kennedy R.F. *Speeches Remarks at the University of Kansas, March 18, 1968* // The John F. Kennedy Presidential Library and Museum — Available at: <https://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/Ready-Reference/RFK-Speeches/Remarks-of-Robert-F-Kennedy-at-the-University-of-Kansas-March-18-1968.aspx> (Last accessed 01 November 2016).

8. Layard R. *Happiness: Lessons from a New Science* [Russian edition: Ljejard R. Schast'e: uroki novoj nauki / per. s angl. I. Kushnarevoj. — M.: Izd. Instituta Gajdara, 2012. — 416 s.]

9. List of countries by GDP (nominal) per capita // Wikipedia, the free encyclopedia — Available at: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)_per_capita](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)_per_capita) (Last accessed 01 November 2016).

10. Moskovkin V. M., Mihajlichenko D.Ju. *Vstuplenie. Sajmon Kuznec i har'kovskaja vysshaja jekonomicheskaja shkola nachala HH st.* [Introduction. Simon Kuznets, and the Kharkov School of Economics at the beginning of the twentieth century.] At: Kuznec S. *Jekonomicheskaja sistema d-ra Shumpetera, izlagaemaja i kritikuemaja*; Perlman M. *Dve fazy zainteresovannosti Kuzneca Shumpeterom* / Sost. d-r geogr. nauk, prof. V.M. Moskovkin, kand. istor. nauk D.Ju. Mihajlichenko, perev. E.E. Perchik; Pod red. d-ra jekon. nauk, prof. V.S. Ponomarenko. [: Kuznec S. *The economic system of Dr. Schumpeter expounded and criticized*; Perlman M. *The two phases of interest Kuznets of Schumpeter* / Comp. Moskovkin V., Mikhailichenko D., Ed. by Ponomarenko V.] — Harkiv: ID «INZhEK», 2012. — 128 p. [In Russian].

11. Sen A. *The idea of justice* [Russian edition: Sen A. *Ideja spravedlivosti* / per. s angl. D. Kralechkina; nauch. red perevoda V. Sofronov, A. Smirnov. — M.: Izd-vo Instituta Gajdara; Fond «Liberal'naja missija», 2016. — 520 s.]

12. Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J-P. *Mis-Measuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up* [Russian edition: Stiglic D., Sen A., Fitussi Zh.-P. *Neverno ocenivaja nashu zhizn'. Pochemu VVP ne imeet smysla? Doklad komissii po izmereniju jeffektivnosti jekonomiki i social'nogo progressa* / per. s angl. I. Kushnarevoj; nauch. red. perevoda T. Drobyshevskaja. — M.: Izd-vo Instituta Gajdara, 2016. — 216 s.]

Стаття надійшла 02.12.2016